

Анастасія Кучеренко (Одеса)

Ідеали куртуазного кохання у творах Бернарта де Вентадорна

«Куртуазія», «куртуазна любов» - ці терміни з арсеналу окситанських трубадурів живі й досі. Вони пережили певну еволюцію свого трактування, тож використовуючи їх у цій статті я спиралась на визначення О. Смолицької зі «Словаря средневековой культуры». Куртуазна любов – категорія середньовічної куртуазної літератури. Середньовічні автори визначали це поняття як «справжню любов», Fin'Amor, і вибудовували всю систему цінностей по відношенню до нього. Зміст куртуазної любові включає в себе як психофізіологічний стан закоханого, до якого любов приходить незалежно від його волі, так і звід правил і законів, згідно з якими «істинний закоханий» повинен поводитись¹.

Куртуазну любов принесли у європейську культуру окситанські «співці кохання» – трубадури. До трубадурів належали люди різного походження, соціального статусу та фінансових спроможностей, але всі вони підкорювались певним ідеалам куртуазної культури. В своїй відомій праці Р. А. Фрідман² розбиває усі доводи щодо того, що існував єдиний, непорушний кодекс, якого мали дотримуватись усі, хто вважав себе куртуазним рицарем. Втім відсутність єдиного кодексу не заперечує існування системи цінностей та ідеалів, до яких тяжів той чи інший тип культури. Для куртуазної культури головними цінностями були: вишуканість, радість (joī), веселість (gaiesas), втіха (solatz), розвага (deport). Любов – властивість юності (jovens), доблесті (valors), шляхетності

¹ Словарь средневековой культуры. : <http://ec-dejavu.ru/c/Courtois.html#smol>

² Фридман Р. А.. Любовная лирика трубадуров и «Кодекс» и «Законы» куртуазного служения даме в любовной лирике трубадуров / Ученые записки Рязанского государственного педагогического института. Т. 34. М., 1966.

(paratge), заслуги (pretz e honor); вона передбачає знання законів куртуазної поведінки (gentileza), почуття міри (mezura), щедрості (largueza), відданості (fizeltat), прямодушності (dreitura), поблажливості, скромності (humiltat).³

На цих цінностях формується й ідеал куртуазної любові (fin amors): почуття, яке притаманне лише молодим, воно світле, чисте та єдине на все життя (хоч відомо, що більшість трубадурів протягом життя присвячували свої пісні декільком жінкам). Справжній куртуазний рицар має служити своїй Дамі, і лише після того, як він своїм служінням доведе щирість свого почуття, Дама зможе назвати його своїм другом та наблизити до себе. Приблизно так виглядав загальний ідеал, до якого бажали наблизитися трубадури, але реальність була інакшою. Кожен поет міг по-своєму трактувати куртуазні доброчесності і вписувати власні примхи у загальні ідеали.

Твори Бернарта де Вентадорна є доречним джерелом для дослідження саме ідеалів куртуазного кохання, адже у його доробку немає ні військових пісень (сирвент), ні плачів або інших жанрів, які б відходили від теми fin amors.

Типовим буде уривок з кансони «Как, Утеха, мне не знать».

Ей служить готов опять.
Гневный будет мне запрет
На любовь мою в ответ,
Но не стану унывать.
Помню, как-то я читал:
Долго каплями долбим,
Даже камень уступал, —
Жду, надежды не теряя!⁴

³ Алисова Т., Плужникова К. Старопровансальский язык и поэзия трубадуров: Учебное пособие. М., 2011.

⁴ Бернарт де Вентадорн Б. Песни / Отв. ред. А. Д. Михайлов.; пер. В. А. Дынник. М., 1979. С.70.

На перший погляд може здатися, що все досить канонічно. Поет поводить, як справжній лицар, використовує відповідну лексику, тобто, щоб виразити своє захоплення відносно Дами він уживає такі ж слова, які характерні для опису стосунків між лицарем та сеньйором – служіння, покора, відвага, хоробрість.⁵

Слуга и друг, в покорности своей
Я лишь гневил ее неоднократно
Своей любовью, – но любви цепей,
Покуда жив, я не отдам обратно!

Бернарт використовує й типову модель «коханець – друг»⁶. Річ у тім, що куртуазна любов заснована на двох поняттях – любов і дружба. Поет повинен довести свої почуття, пройти випробування, які дає йому Дама, і лише коли час і служіння доведуть щирість почуттів трубадура. Дама може наблизити його до себе та назвати «другом», подарувавши відповідну нагороду. Також за нормами куртуазії у Дами може бути кілька прихильників, але лише один друг, а в рицаря може бути лише одна Дама. Бернарт теж дотримується цієї парадигми.

У своїх піснях він описує закоханість як почуття, що має не лише духовний вплив на нього, але й фізичний. Залишившись наодинці з собою, трубадур, як справжній закоханий, віддається своїм мріям. І мрії ці розповідають нам про дуже земні речі:

И все ж, с собой наедине,
Я в забытии несвязных снов:
Я не очнулся бы вполне,
Сам став добычею воров!⁷

⁵ Зюмтор П. Опыт построения средневековой поэтики. СПб., 2003. С. 480-489.

⁶ Дюби Ж. Куртуазная любовь и перемены в положении женщин во Франции XII в. // Одиссей. Человек в истории. 1990. М., 1990. С. 90-96.

⁷ Бернарт де Вентадорн Б. Песни. С.89

Цей уривок також відповідає такому канону, що закоханий не помічає нічого наяву, оскільки завжди знаходиться у полоні своїх мрій).

Вот бы застать ее во сне
(Иль сне притворном) и покров
С нее откинуть в тишине,
Свой стыд и робость поборов!⁸

Іншим важливим аспектом стосунків з Дамою було збереження таємниці їх почуттів. Цей аспект взагалі був актуальним і для інших трубадурів, оскільки дуже часто Дами, яким поети присвячували свої твори, була заміжні. У випадку розкриття подружньої зради трубадуру в найкращому випадку загрожувало вигнання, а Дамі – побиття, тож зайва обережність коханцям не завадила б. Тому Бернарт вважає прийнятним усяку оману, яка допомогла би зберегти таємницю та честь Дами. До того ж тут поет вимагає активного втручання Дами та навіть очікує на її хоробрість.

Я Донну б к отваге призвал,
И струсят тогда наглецы,
И пыльный злословия шквал
Не бросит в нее ни пыльцы.
Робость у донн презираю,
Смелой я сердце вверяю.⁹

Сам разум спасенье мне дал –
Меня произвел во лжецы.
Я пересказчиков стаю
Сказочками угощаю.
Мне эта ложь не в укор, не в зачет,
Если от Донны позор отвлечет.¹⁰

⁸ Там же. С.90.

⁹ Там же. С. 92.

¹⁰ Там же. С.91.

С трусихой Донна наравне,
 Коль после ласковых кивков
 Твердит уныло о возне
 И происках своих врагов.
 Чушь! Ты глаза им отвести умеи
 Лишь на другого из своих гостей.
 В такой уловке я не вижу зла:
 Ведь ласки мне бы Донна припасла!

І ось, пройшовши всі перешкоди, Бернарт намагається отримати те, що, як він вважає, належить йому. Адже служба повинна бути відплачена, і не важливо, це служба своєму сеньйору чи Дамі. В цьому аспекті культ Прекрасної Дами знов перетинається із сеньйоріально-васальними стосунками. Поет чекає нагороди, і він не готовий від неї відмовитись, хоч би і Дама стала непривітно ставитись до нього.

И срок уж наступил,
 Чтоб тот, кто вам служил
 И вас одну любил, -
 Ваш поцелуй испил.
 Хоть дар сей вам претил,
 Но щедрость бы явил.¹¹

Бернарт не визнає відмови, у піснях наскрізним є мотив страждань поета (Нет, не вернусь я, милые друзья¹².; Как, Утеха, мне не знать¹³; Петь просили вы меня¹⁴ и др.) та велика кількість нарікань на Даму, яка дає марні надії або не виправдовує його очікувань.

¹¹ Там же. С. 43.

¹² Там же. С.49.

¹³ Там же. С.69.

¹⁴ Там же. С.60.

Чуть начну я вспоминать
 Вашу нежность прежних лет,
 И не мил мне белый свет, –
 Смерти мне не избежать.
 Кто бы мне ни сострадал, –
 Так я горем одержим!¹⁵

Мне за любовь дарят
 Награду из наград –
 Коварства горький яд!¹⁶

Пред Донной чист и бел.
 Лукавить – донн удел!¹⁷

Підсумовуючи, зазначимо наступне. Ідеал куртуазного кохання у творах Бернарта де Вентадорна можна описати так: цей трубадур оспівував кохання до Дами, яке мало чітке плотське втілення. Інколи він виражав думки, які суперечили цінностям тогочасного суспільства та досить відносно вписувались у куртуазні цінності. Так, у кансоні «Дням пасхи каждый рад...» він протестує проти надто великої сором'язливості Донни та не вбачає нічого поганого у тому, що його почуття помітні оточенню. Для нього виправданням надмірної пристрасті є щирість його почуттів до Дами.

У віршах Бернарта де Вентадорна ясно простежується мотив нагороди, яку повинна дати Дама рицарю, що вірно служив їй. Так, поет навіть вимагає від своєї Дами відваги, риси, яка була притаманна суто чоловікам. Однак у разі не задоволення своїх вимог у його віршах простежується явний антифемінізм, коли Дама постає в образі лукавої спокусниці.

¹⁵ Там же. С.69.

¹⁶ Там же. С.42.

¹⁷ Там же.

Бернарт де Вентадорн у своїх віршах повністю виражає сутність куртуазного кохання, він перш за все ще залишається середньовічним чоловіком, з його жінконенависними упередженнями, але він вже не може розраховувати на грубу фізичну силу. Він поет, він рицар, він має здобути Даму, довівши їй своє кохання, вірно служити та демонструвати свої моральні якості.